

CRKVA NA SKRADINSKO—KNINSKOM PODRUČJU U XVII. STOLJEĆU PREMA IZVJEŠTAJIMA SKRADINSKIH BISKUPA SVETOJ STOLICI

SLAVKO KOVAČIĆ

Skradinska biskupija spada u broj starijih hrvatskih biskupija. Njoj zacijelo pripada neka uloga i u radu na konačnoj kristijanizaciji Hrvata. Kad je na Drugom splitskom saboru 928. g. bila ukinuta ninska biskupija s obrazloženjem da nije postojala u starini, ninskom biskupu Grguru sabornici su ponudili a poslije papa naredio, da preuzme stolicu starije skradinske.¹

Nešto sjevernije od Skrađina prema izvoru rijeke Krke u 11. st. javlja se novo biskupsko sjedište uz kraljevski dvor u Kninu, gdje stoluje najprije od vremena kralja Zvonimira tzv. *hrvatski biskup*, a poslije od druge polovice 12. st. rezidencijalni kninski biskup.² Kninska je biskupija bila prostranija od skradinske. Njezino područje obuhvatalo je nekoliko plodnih kraških polja, što je omogućilo razvoj brojnijih i većih naselja u kojima su se podizale crkve i osnivale župe. U samom starohrvatskom selu Kosovo već u 11. st. postojalo je pet crkava, kako to spominju neki povijesni izvori i potvrđuju arheološka iskapanja.³ Poslije, sve dok se na te krajeve nisu sručile teške povijesne oluje, u raznim mjestima su nicali i nove brojne crkve, a obje biskupije sa svojim kaptolima i samostanima lijepo su se razvijale.

Turski prodori i osvajanja krajem 15. i početkom 16. st. zbrisali su s lica zemlje starohrvatska i kasnija srednjovjekovna naselja skradinsko—kninskoga kraja zajedno s njihovim crkvama i drugim ustanovama. Narod se razbježao na razne strane, čak do dalekog Gradišća u Austriji, a mnogi su dopali i turskoga ropstva.⁴ Nad tim se krajevima spustio povijesni mrak, jer je stare listine, kartulare i kronike progutao plamen i raznio vjetar. Poslije je bilo teško odrediti i točne granice između biskupija, a tko bi više mogao nabrojiti imena tolikih zauvijek nestalih župa i crkava. Tek su

1. Usp. J. Stipišić — M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svez. I.* (Zagreb, 1967) str. 37. i 39.

2. Usp. M. Barada, *Episcopus Chroatensis: Croatia sacra, I.* (1931.) str. 207.—209.

3. Usp. S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, svez. III.* (Zagreb, 1975.), str. 136. i 158.

4. Usp. J. Buturac — A. Ivandija, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima* (Zagreb, 1973.) str. 94.

ponegdje novi doseljenici, koji su stigli iz dublje unutrašnjosti, pripadnici katoličke i pravoslavne raje, od rijetkih preživjelih i preostalih starosjedilaca čuli i u toponimima sačuvali naslov po koje stare crkve ili spomen na neke nestale crkvene ustanove (usp. nazive Biskupija, Kapitul, Cecelja i dr.).

Kako je Crkva živjela u tim stranama u novim okolnostima kroz 16. st., nitko nam nije potanje opisao. Poznato je da su prilike za turske podanike katoličke vjere posvuda bile izuzetno teške, a u pograničnim područjima najteže. Srećom s doseljenom katoličkom rajom bili su bosanski „ujaci” franjevci. S nekoć augustinskog otočića Visovca oni su se brinuli za sve katolike u tim stranama.

Dok se od kninske biskupije sačuvao samo naslov, skradinska je stjecajem okolnosti u 17. st. bila obnovljena, a uza se je privezala i dio područja nekadašnje kninske.

Do te je obnove došlo kad je 1613. g. Sveta Stolica imenovala Požežanina fra Antuna Matića skradinskim biskupom i pomoćnikom bolesnoga bosanskog biskupa Baličevića. Poslije Baličevićeve smrti (1615.g.) Matić je postao upravitelj bosanske biskupije.⁵ Međutim, kako je njega najviše privlačila rodna Slavonija, s vremenom je došao na misao da se odreče službe i naslova Skradina, a umjesto toga dobije službu i naslov Požege, u čemu nije uspio pa je i umro (1625.g.) kao rezidencijalni skradinski biskup i upravitelj Bosne.⁶

Biskup je Matić 1624.g. poslao u Rim po don Luki Soljaninu izvještaj o stanju Crkve na području svoje biskupske službe.⁷ U prvom dijelu tog izvještaja piše o skradinskoj biskupiji. Najprije opisuje svoj dolazak u tu biskupiju, gdje je u franjevačkom samostanu (Visovcu) ostao mjesec dana. U tom je samostanu, kaže, deset fratara koji odatle upravljaju sa sedam župskih crkava koje je on sve pohodio. U Drnišu u crkvi sv. Ivana krizmao je 500 osoba, gotovo sve staraca, jer u taj kraj odavno nije dolazio biskup. Odatle je otišao u Petrovo Polje udaljeno 4 milje, gdje se na brijegu nalazi crkva sv. Mihovila, a zatim je obilazio druga sela oko Cetine u kraju brdovitom i

5. Za biskupa je posvećen u Rimu 23. 6. 1613. g. Usp. P. Gauchat, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi* vol. IV (Munster, 1935.), str. 307.

6. U arhivu rimskog Zbora za širenje vjere (S. Congregatio de Propaganda fide) čuva se Matićevo pismo koje je uputio iz Fojnice dne 13. 8. 1622. g. Biskup u njemu izražava želju da se odreče Skradina „dove non vi e nissun cattolico, ma tutto Turchi e Scismatici”, a dobije mjesto i naslov Požege, gdje ima mnogo katolika. Dalje govori o franjevcima na području svoje službe i moli da se novoosnovani Zbor za širenje vjere pobrine „ch’io abbia qualche facolta sopra li detti frati, quali si h(anno) usurpato abusive *omne ius pontificum* ... vogliono esser curati e parochiani e goder i pr(ivilegi) e non vogliono veder ne sentir d’altra sorte religiosi...” Arhiv Propagande, *Scritture originali delle congregazioni generali* (ubuduće pišemo SOCG), vol. 262, f. 12r. — O Matićevu djelovanju u Slavoniji vidi u J. Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja* (Zagreb, 1970.) str. 70. i slj.

7. Izvještaj je datirao u Skradinu 15. 5. 1624., a potpisao se „Fra Antonius de Georgiis”. Za don Luku kaže: „Don Luca Salinate, prete di questa mia diocesi”. Taj i drugi izvještaji „ad limina” nalaze se u Tajnom Vatikanskom arhivu, S. Congreg. Concilii, *Relationes dioecesium, Scardonensis*. Popis tih izvještaja v. u S. Kovačić, *Najstariji izvještaji o stanju makarske biskupije u Tajnom Vatikanskom arhivu 1626–1658* (Split, 1975.), str. 19.–22. N.B. U glavama tablica na str. 20. i 21. u tiskanju se pobrkao red biskupija. Treba biti kao na str. 19. i 22!

kamenitom, gdje službu obavljaju dva franjevca, odakle je krenuo preko planine i stigao u krasnu ravnicu zvanu Livno.⁸

Jedan izvještaj o skradinskoj biskupiji iz tih vremena čuva se u arhivu Zbora za širenje vjere. Ne znamo sigurno tko ga je ni točno kada ga je sastavio. Nalazi se među spisima pripremljenim za 44. sjednicu toga Zbora koja je održana 1625. g. U njemu se navodi da su Turci 1522.g. zauzeli Skradin. Katedrala je srušena do temelja, a isto tako i ostale skradinske crkve. U gradu stanuju Turci i nešto kršćana, katolika i pravoslavaca.⁹ Biskupija je vrlo prostrana, a puna je kršćanskih kuća od kojih su mnoge katoličke. Tamo nema svjetovnih svećenika. Župničku službu vrše franjevci opservanti bosanske provincije koji stanuju u samostanu na malom otočiću na rijeci „Titio”, koju narod zove Krka. Po biskupiji ima mnogo napuštenih crkava. Pod vlašću Mlečana je samo jedno selo skradinske biskupije. Zove se Zloselo, a njime sada upravlja šibenski biskup.¹⁰

Dok je Matić sasvim ukratko opisao svoj pohod katoličkim naseljima skradinsko–kninskoga kraja, njegov je nasljednik Fojničanin fra Toma Ivković (1625–1633.)¹¹ u svom izvještaju iz 1630.g. dao više zanimljivih podataka i zapažanja. Prema njemu u Skradinu ima samo 13 kršćanskih kuća, a sve ostale su muslimanske. Biskupija ima usve šest župa. To su: 1. *SKRADIN* s okolnim selima. Broji oko 100 katoličkih kuća. 2. *KOSOVO POLJE* sa 248 katoličkih kuća i 22 napola srušene crkve. 3. *BUKOVICA* ima oko 193 katoličke kuće i 10 crkava. 4. *PETROVO POLJE* („Petri Planities”). U njoj je 268 kuća i pet crkava, od kojih su tri nedavno ponovo podignute („noviter tres reedificatae”). 5. *SMINO* sa 288 kuća, a crkava devet¹², od kojih dvije stoje uzgor. Napokon 6. *OTIŠIČI* sa 140 kuća i pet srušenih crkava. U starini je, primjećuje biskup, sigurno bilo više župa, po svoj prilici koliko se sada može nabrojiti crkava. U navedenim je župama u više navrata krizmao ukupno 4700 osoba.¹³

Ivkovićev nasljednik fra Pavao Posilović (1642.–1656.)¹⁴ poslao je 1645.g. Zboru za širenje vjere opširniji izvještaj o pohodu župama svoje i makarske biskupije,¹⁵ ali taj izvještaj do sada nije pronađen. Prema kratkom sažetku sačuvanom u arhivu Zbora

8. Dalje biskup opisuje pohod župa u Bosni, Slavoniji i Ugarskoj.

9. Biskup Matić je 1622. g. pisao da u Skradinu nema katolika (usp. bilj. 6). Očito je pretjerao uspoređujući Skradin s Požegom, gdje ih je bilo znatno više.

10. Arhiv Prop., SOCG, vol. 262, f. 414r. Sličan kratki izvještaj je i na f. 415r, iznad kojega piše „Relatio data est Secretario (...) a D. Ioanne Tomco, canonico Sibenicensi socio Visitoris Apostolici Dalmatiae”. Tekst je, izgleda, pisao I. T. Mrnavić svojom rukom 1625. g. Tu se napominje da je biskup Matić umro i predlaže se za njegova nasljednika fra Toma Ivković. Možda je i prvi izvještaj sastavljen po Mrnavićevu iskazu.

11. Imenovan je skradinskim biskupom i upraviteljem bosanske i drugih susjednih crkava koje nemaju svoga biskupa. Bilo mu je tada 50 godina. Usp. Gauchat, *nav.dj.*, str. 307; Buturac, *nav.dj.*, str. 73–83.

12. Brojka nije sasvim jasna. Mogla bi se čitati i kao 3.

13. Dalje piše o župama u Bosni i na ostalom području svoje službe. Neke od navedenih župa nisu zapravo pripadale ni skradinskoj ni kninskoj biskupiji (npr. Smino!).

14. Posilović je bio rodom iz Glamoča. Biskupski je red primio u Rimu dne 28. 9. 1642. u dobi od 45 godina. Usp. Gauchat, *ondje*. Buturac o njemu piše u *nav.dj.*, str. 101.–105. i 107.–109.

15. Makarski biskup bio je tada star i bolestan.

Koncila u tim je biskupijama tada bilo 17 gradova, 43 župe,¹⁶ muslimanskih i pravoslavnih kuća zajedno 6608 a katoličkih latinskog obreda 5201. Franjevačkih je samostana na području tih dviju biskupija bilo pet. Biskup je, iako nije mogao pohoditi sve župe, jer je u jednom dijelu morila kuga, ipak krizmao 18606 osoba.¹⁷

Posilović je 1650. g. osobno u Rimu obavio posjet „ad limina” i predao izvještaj o stanju biskupije. U njemu uglavnom govori o Slavoniji, a za skradinsku biskupiju kaže da je posve uništena. Grad su Skradin, kaže on, pred šest godina spalili Mlečani, pa sada u njemu nema ni žive duše. Tuži se što je Slavonija predana na upravu bosanskom biskupu, pa je on ostao bez igdje ičega.¹⁸

Dugi kandijski rat između Turske i Venecije (1645.–1669.) zaista je zadao teške udarce Crkvi u skradinsko–kninskomu kraju. Kad su konačno nakon sklapanja mira te strane u cijelosti ponovo dospjele pod tursku vlast, znatan je dio nekadašnjeg kršćanskog pučanstva zasnovao svoja ognjišta na mletačkom području, a na njihovo mjesto došli su novi doseljenici iz unutrašnjosti.¹⁹

Zbog izuzetno teških prilika, poslije smrti biskupa Posilovića (+1656.g.) za više od četrdeset godina nije bio imenovan novi skradinski biskup. Dapače, do svršetka kandijskoga rata nikomu nije bilo povjereno ni upravljanje tom biskupijom. Tek 5. travnja 1673.g. za njezina upravitelja bio je imenovan makarski biskup fra Marijan Lišnjić.²⁰ koji se upravo tada vraćao u domovinu iz Rima, gdje je boravio od ljeta 1672.g.²¹

Iako Lišnjić nije slao redovite izvještaje Svetoj Stolici ni o makarskoj ni o skradinskoj biskupiji,²² ipak o izuzetno teškim prilikama za Crkvu u tim stranama za

16. Neki se podaci ponavljaju u ponešto različitom obliku. Tako umjesto 17 gradova drugi put stoji 21, a umjesto 43 župe, 43 crkve.

17. Vidi Kovačić, *nav. dj.*, str. 26.–27., bilj. 76, gdje je naveden izvorni tekst.

18. Dekretom od 25. 3. 1644. uz skradinsku biskupiju povjerena mu je i uprava kninske, bosanske (duvanjske), krbavske te turskog dijela zadarske, splitske, ninske i trogirke biskupije. Usp. Gauchat, *ondje.* – God. 1646. Sveta Stolica ga je odredila za neku posebnu misiju. Imao je običi katoličke biskupe „Ilirika”. Za putne troškove mu je dodijelila 150 škuda. V. u Arhiv Prop., Acta vol. 17, f. 222r. – God. 1648. postao je i apostolski vikar područja između Save i Drave (Gauchat, *ondje.*), ali poslije je to područje povjereno bosanskom biskupu. Tada je Posilović molio da mu se dade barem uprava duvanjske biskupije, što je 1655. g. i usvojeno, pa je od tada nosio naslov duvanjskog biskupa i upravitelja skradinske biskupije. V. u Arhivu Prop., SOCG, vol. 167, f. 64r. – Posilović je u Rimu nekoliko puta misio u hrvatskoj crkvi sv. Jeronima. Arhiv P. hrv. zavoda sv. Jeronima, *Liber missarum* pod 14.9. i 1.10.1650.g.

19. O ratovanju u tim stranama i migracijama u vrijeme kandijskoga rata v. K. Kosor, *Drniš pod Venecijom* (Prilog poznavanju prošlosti Drniša): *Kačić VII* (Split, 1975.), str. 5.–10.

20. Usp. R. Ritzler – P. Sefrin, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, vol. V. (Padova. 1952.), str. 346. – Zbor za širenje vjere tražio je u tajnika Konzistorija kopiju dekreta kojim su bili imenovani skradinski biskupi i molio ga da javi zbog čega ta biskupija nije u zadnje vrijeme providana. Usp. Arhiv Prop., *Lettere* vol. 61, f. 13v.

21. Dne 21. 5. 1673. rektor loretskog kolegija Lucchesini piše Zboru za širenje vjere: „(...) Mons. Vescovo di Macarsca, passato ultimamente di qua, mi disse che la S. Congregatione ha dato a lui l'amministrazione di Scardona (...)”. Arhiv Prop., *Scritture dei congressi* (dalje SC), *Collegio Illirico di Loreto* f. 142v–143r.

22. Usp. Kovačić, *nav. dj.*, str. 28. i bilj. 80.

vrijeme i poslije kandijskoga rata doznajemo ponešto iz njegovih pisma Zboru za širenje vjere od 21. veljače 1684.g. Uvrijeđen što je netko pisao u Rim da on više nije za tu službu,²³ ističe kako je prigodom svog prvog dolaska u Skradin u Skradinskoj i kninskoj biskupiji zajedno našao samo dva svećenika franjevca. On je redio svećenike, svjetovne i franjevce i rasporedio ih po mjestima gdje je bilo nužno.²⁴ Išao je pred turskoga pašu sa sultanovim pismom. S tim i drugim pismima za turske sudove putovao je turskim područjem i pohađao povjerene mu biskupije. Nije pohodio cijelu skradinsku biskupiju, jer su neke župe i sela svojatali zadarski nadbiskup te ninski i šibenski biskupi, a on se bojao da ne bi upao u crkvene kazne, iako je sa sobom nosio prijepis dokumenata iz Splita o tim biskupijama i njihovim župama. Neki sad pišu u Rim predstavke da on nije u stanju ondje vršiti službu. Gdje su bili prije 25 godina kad se nitko nije brinuo za tamošnje vjernike koji tada nisu imali nijednog svećenika. Istina, on boluje od podagre, ali ipak vrši službu i osobno obavlja pohode ne štedeći života, iako od toga nema materijalne koristi ni kakvog prihoda.²⁵

Koliko god se Lišnjić trudio da usprkos bolesti i starosti vrši poslove svoje službe, čini se da već otprilike od 1677.g. stvarno nije uspio obići ni skradinsku²⁶ ni duvanjsku biskupiju.²⁷ Uz bolest i starost kao zapreka ubrzo se pojavio i novi rat.

Veliki ili bečki rat između kršćanskih sila i Turske (1683.–1699.) proširio se je početkom 1684.g. i na južnohrvatske krajeve, gdje se narod digao na oružje i prije nego je Mletačka Republika službeno ušla u taj novi rat. Uspjeh je pratio kršćansku vojsku. Turci su redom gubili svoja uporišta. Drniš su izgubili već potkraj 1683.g. pod naletom narodnih četa. Na području o kojemu je ovdje riječ najdulje su se održali u Kninu i Vrlici, ali i njih su 1688.g. morali napustiti.²⁸ Povlačenje turske vojske i muslimanskog pučanstva posvuda je u obratnom smjeru pratila nova seoba katoličkih i pravoslavnih obitelji s turskog područja na kršćansko. Mletačke su vlasti iz strateških i ekonomskih razloga poticale doseljivanje „Morlaka” (tako su nazivali sve stanovnike iza primorskih brda), obećavajući svima obradivu zemlju. Tim se seobama ponovo znatno izmijenilo konfesionalno stanje na području skradinske i bivše kninske biskupije.²⁹ Broj katolika se smanjio.

U vrijeme novih ratnih stradanja skradinskom je biskupijom još upravljao biskup Lišnjić. U znak pažnje prema njemu Zbor za širenje vjere dodijelio mu je 1685.g.

23. Dne 15. 6. 1682. g. Zbor za širenje vjere pisao je Lišnjiću da je papi i tome Zboru izloženo „che Vostra Signoria per la sua avanzata eta, poca salute e lontananza della diocesi propria non possa soccorrere co'gl'agiunti (!) spirituali i popoli di quella di Scardona”, pa je predloženo da se uprava preda šibenskomu biskupu. O tomu ga obavještava, ali ima puno povjerenje u njegovu revnost. Ako ne može sam, neka potrebama vjernika proviđa pomoću drugih svećenika. Arhiv Prop., Lettere vol. 71, f. 39v–40r.

24. U ovoj i slijedećoj rečenici govori općenito o svom djelovanju u makarskoj, duvanjskoj i skradinskoj biskupiji. Svjetovne je svećenike vjerojatno redio samo u prvoj od njih.

25. Njegovi su predšasnici, kaže na kraju, dobivali od pape 200 škuda pomoći godišnje, a on u 20 godina službe nije dobio ništa. Arhiv Prop., SC Dalmazia vol. 2, f. 21Orv.

26. God. 1692. Nikola Bijanković piše da se u skradinskoj biskupiji nije dijelila potvrda već 15 godina. Arhiv Prop., SOCG vol. 514, f. 230v.

27. Usp. pisanje fra Ivana Ančića iz 1679. g. V. u Jurišić, *nav. dj.*, str. 73.

28. Usp. Kosor, *nav. dj.*, str. 10.–16.

29. Ondje str. 19.–26. i 45. slj.

jednokratnu pomoć od 50 škuda. U pismu kojim mu to javlja izražava nadu da će se teške prilike u kojima biskup živi ubrzo izmijeniti na bolje, pa će se moći uzdržavati redovitim приходима biskupija kojima upravlja. Neka se uzda u Boga pa će iza oluje uploviti u luku mira i postići vječnu nagradu.³⁰ Međutim, Lišnjić je „u luku mira” uplovio prije nego se stižala ratna oluja. Umro je 5. ožujka 1686.g.³¹

Poslije Lišnjićeve smrti dekretom Zbora za širenje vjere od 7. listopada 1686.g. apostolskim vikarom makarske i skradinske biskupije imenovan je dotadašnji apostolski misionar Nikola Bijanković.³² koji je odmah po primitku dekreta počeo s pohodom najprije makarske, a zatim skradinske biskupije. Skradinu i skradinskoj biskupiji izvjestio je Zbor za širenje vjere 1. kolovoza 1687.g.³³ U tom izvještaju najprije iznosi svoje mišljenje da bi skradinska biskupija, ukoliko ostane pod mletačkom vlašću, mogla postati jedna od najljepših i najnapučenijih u Dalmaciji. Sada je Skradin, kaže on, ne grad, nego radije slavno ime koje budi uspomenu starog i velikog grada što je uz Salonu i Naronu („Narenta”) bio jedna od tri najvažnije trgovačke luke Ilirika. Danas u njemu ima samo malo kuća na obali rijeke Krke između dva brijega, u vrlo lijepoj dolini punoj stabala, osobito maslina, što su ih posadili Turci koji su tu stanovali tako razbacano, da je svaki posjed sačinjavao malo selašce. Grad ima svega jednu milju opsega. Vlasti sada počinju podizati zidine i jednu tvrđavu na temeljima stare srušene. Skradin je udaljen od Zadra 50 milja, od Šibenika 12, a od Knina 24. Knin je u turskim rukama. Njegova se posada često zalijeće pa hvata siromašne kršćane raspršene u onim brdima i dolinama. Tako ih je dopalo ropstva u zadnje dvije godine preko 120. Kad je sklopljen posljednji mir, ostao je poslije razgraničenja s Turskom u njihovoj vlasti, ali u početku ovog sretnog rata Zagorci („Morlaci”) su ga bili osvojili i gotovo potpuno spalili.³⁴ Nekadašnji stanovnici su dijelom u Šibeniku, dijelom u drugim mjestima pokrajine, a na njihovo mjesto pod okrilje Republike doselili su novi podanici iz Like, Drniša i Petrova Polja, Ogorja, Svilaje i drugih susjednih mjesta. Ima ih 1206 od kojih 508 pravoslavnih. Katedralu su i biskupsku palaču srušili Turci. Još se raspoznaju ostaci, kao i ostaci crkve sv. Jeronima, nekoć bogate opatije. Dužd je glavnu džamiju dao pretvoriti u crkvu sv. Frane i podići hospicij za franjevce bosanske provincije iz obližnjeg samostana na Visovcu koji vrše župničku službu među katolicima i zacijelo su vrlo marljivi u podjeljivanju sakramenata i u poučavanju kršćanskoga nauka. To što nema dovoljno svetoga ruha ili je siromašno, nužna je posljedica krajnje bijede naroda, a oni zaslužuju pohvalu dobrih redovnika i revnih župnika.

30. Pismo je datirano 5. 6. 1685. Poslije su u svezi s tim Lišnjiću poslana još dva pisma. Zadnjim od njih (20. 10. 1685.) javlja mu da će mu novac stići preko Dubrovnika. Sva tri pisma su registrirana u Arhivu Prop., Lettere vol. 74, f. 26rv, 33v i 164rv–165r.

31. Jurišić, *nav. dj.*, str. 73.

32. Usp. Ritzler – Sefrin, *nav. dj.*, str. 346. – O njemu su pisali: R. Jerković, *Nikola Bijanković biskup* (Teslić, 1943.); M. Mikulić, *De vita et gestis Nicolai Biancović episcopi Makarskensis 1645. – 1730.* (Rim. 1964.). Mikulićeva stajališta na svoj način sažeto prenosi Jurišić, *nav. dj.*, str. 75–79. Bila bi poželjna temeljita i nepristrana studija o tom značajnom čovjeku.

33. Izvještaj se nalazi u arhivu Prop., SOCG vol. 449, f. 250r–254r.

34. Nije sasvim jasno gdje se prestaje govoriti o Kninu, a počinje ponovo o Skradinu.

Biskupija graniči sa četiri druge biskupije: Zadar, Šibenik, Nin i Knin (ime, kaže, iskrivljeno od pravilnog Tinia). Na njezinu području je 60 malih sela; 4 su nastanjena, a sva ostala napuštena, ali polje je tako plodno i lijepo da ne zaostaje za najpoznatijima u Italiji. Ima 16 nekoć župskih crkava, ali bogoslužje se vrši samo u četiri, a ostale su napuštene. U gradu i biskupiji usve je 2290 duša, a od tih 864 grčkog obreda. Svjetovnih svećenika nema. Pastoralnu službu u katolika vrše isključivo franjevci, kako je već rečeno revno i plodonošno.³⁵ Ipak im je bilo potrebno narediti da vode matice krštenih, vjenčanih i umrlih, da obavljaju tri običajna navještaja za ženidbe, što je bilo zanemareno, i osobito da u gradu i selima dva sata dnevno poučavaju u kršćanskom nauku. Pokazali su vrlo dobru spremnost da to izvrše.

U daljnjem odlomku Bijanković piše o pravoslavcima („*rito Greco*”). Naravno, kod toga u duhu svoga vremena polazi s čisto unionističkih gledišta. Dobio je dojam da u narodu, pa i kod njihova svećenika vlada veliko neznanje u vjerskim stvarima. Bilo mu je teško gledati da pravoslavci ne pokazuju znakove poštovanja prema katoličkoj euharistiji kad se ona nosi bolesnicima, pa ih je poticao da u takvoj prigodi otkriju glavu. Kaže da se ne drže ženidbenih zakona, i to zbog nepoznavanja, pa ih je upućivao neka ubuduće ženidbe sklapaju pred katoličkim župnikom. Pozivao ih je da k njemu šalju i svoju djecu na kršćanski nauk. Obećali su da će to sve izvršavati. Naglašava da se ne radi o raskolnicima iz neke zloće, nego iz nepoznavanja. O pravoslavcima je još opširnije pisao nakon drugog pohoda skradinske biskupije u izvještaju od 20. listopada 1692.g. U tom izvještaju kaže da u njihovu manastiru sv. Arhandela, udaljenom od Skradina 30 milja, živi 30 monaha, 30 klerika i 12 slugu, a u okolici oko 500 pravoslavaca i 1000 katolika. Manastirska je crkva, kaže, jedina njihova crkva u skradinskoj biskupiji. U zadnje je vrijeme u taj manastir stigao njihov biskup Ćiril. U osam sela što ih je Bijanković pohodio, bilo je prema njegovim riječima 1500 pravoslavaca. Bio je iznenađen pažnjom koju su iskazivali njemu i velikom otvorenošću prema katoličkoj vjeri. Naglašava da vole misu na staroslavenskom jeziku, pa je on uvjeren da bi rado prihvatili katoličke glagoljaše za svoje župnike.³⁶

Pri kraju izvještaja iz 1687.g. Bijanković se tuži na zadarskoga nadbiskupa koji svojata Vranu i Bribir. Da izbjegne prepirke i zbog opasnosti od Turaka, te župe nije pohodio. Slično i šibenski biskup svojata neka sela, a k tome smatra da njemu sada pripada uprava skradinske biskupije. Nije se, kaže, s njim ništa prepirao. Samo se pozvao na svoje imenovanje za apostolskoga vikara Skradina i na dužnost da tu obavi pohod i o njemu pošalje izvještaj. Na kraju napominje da bi, po njegovu mišljenju, bilo najbolje kad bi Sveta Stolica nakon sređivanja prilika u Dalmaciji i sklapanja konačnog mira s Turcima skradinskoj biskupiji ponovo dodijelila vlastitoga biskupa.

Kad je Bijanković to pisao, zaista je bilo vrijeme u kojemu je trebalo riješiti pitanje daljnjeg postojanja biskupija netom oslobođenih od Turaka. Dok je zadarski nadbiskup

35. Tom je prigodom o franjevcima dobio najbolje dojmove. Međutim, u izvještaju iz 1692. g. misli da su pretjerano zauzeti za probitke svoje redovničke zajednice. Usp. Arhiv Prop., SOCG, vol. 514. f. 230v.

36. V. u arhivu Prop., SOCG, vol. 514, f. 230rv. Rimski Sv. Oficij nije odobrio Bijankovićevu molbu da dvojica pravoslavni svećenika prijeđu na rimsko—glagoljski obred. Usp. Arhiv Prop., SC Dalmazia vol. 3, f. 67rv.

tražio za sebe samo dvije župe koje su po Bijankovićevu mišljenju pripadale skradinskoj biskupiji, dotle je šibenski biskup *Ivan Dominik Callegari* (1676.–1723.) već 1682.g. pokušavao proširiti svoju jurisdikciju na cijelu skradinsku biskupiju.³⁷ On je poslije uzmarka turske vojske tokom 1684. ili početkom 1685.g. pošao na njezino područje, kako sam kaže, radi proglašenja oprosta, ali franjevci ga nisu htjeli primiti.³⁸ Na taj njegov pokušaj ulaska u susjednu biskupiju zacijelo se Zboru za širenje vjere požalio biskup Lišnjić³⁹, na što je spomenuti Zbor Callegarija obzirno ukorio.⁴⁰ Poslije, u odgovoru na Bijankovićev izvještaj iz 1687.g., Zbor napominje da će pisati zadarskomu nadbiskupu i šibenskomu biskupu neka ne diraju u skradinsku biskupiju.⁴¹ Međutim, Callegari je bio u tom uporan. U svom izvještaju „ad limina” iz 1688.g. napominje da je Skradin udaljen od Šibenika tek desetak milja pa je, kaže on, „in spiritualibus” bio na brizi šibenskih biskupa kao najbližih sve od 1500.g., kad su ga Turci spalili i opustošili, pa do 1673.g., kad je povjeren brizi makarskoga biskupa, a da šibenski biskup o tome nije bio ni obaviješten.⁴² Poslije konačnog pada Knina u kršćanske ruke (1688.g.), uporni je Mlečanin Callegari napokon barem djelomično uspio u svojim namjerama. Preuzeo je upravu oslobođenog dijela kninske biskupije.⁴³ Samostalnost skradinske biskupije i dalje je branio njezin apostolski vikar Bijanković, koji je u izvještaju iz 1692.g. uvjeravao Zbor za širenje vjere da bi bilo najbolje pod naslovom Skradina ujediniti skradinsku i kninsku biskupiju. Po njegovu mišljenju zadarski i šibenski biskupi nikad ne mogu toliko raditi za taj narod koliko bi radila posebna osoba, pobožna, učena i razborita; dakako, uz uvjet da znade hrvatski („ilirski”) jezik.⁴⁴

Karlovačkim mirom 1699.g. čitavo je područje skradinske biskupije konačno pripalo Mletačkoj Republici. Već prije sklapanja mira skradinska je biskupija dobila novoga biskupa Zadrana *Grgura Civallellija* (1698–1713.).⁴⁵ U novim je prilikama

37. Svetoj Stolici je tada bilo predloženo da se uprava preda šibenskom biskupu (usp. gore bilj. 28). Čini se da je to tražio upravo Callegari.

38. O tome piše u izvještaju o stanju šibenske biskupije iz 1685. g. Tuži se da su franjevci odvrćali narod neka od njega ne primaju sakramente. Čuje da je Zbor za širenje vjere sada upravu skradinske biskupije povjerio kotorskomu biskupu, koji je udaljen odatle 150 milja. V. u T. Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec., Sibenicen. a. 1685.

39. Spomenuti Zbor piše Lišnjiću (20. 10. 1685.) da nije istina da je skradinska biskupija povjerena šibenskomu biskupu. To je bilo predloženo još 1682. g., ali Zbor je to odbio. Arhiv Prop., Lettere vol. 74, f. 164v–165r.

40. Pisao mu je (20. 10. 1685.) da su stigle vijesti o tome kako je on počeo isključivati makarskog biskupa iz uprave skradinskom biskupijom. Teško je vjerovati da bi se on usudio kršiti crkvene zakone u tako važnoj stvari. Neka o tome izvijesti Zbor. Arhiv Prop., Lettere vol. 74, f. 165rv.

41. 38 Usp. arhiv Prop., Lettere vol. 76, f. 49r.

42. T. Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec., Sibenicen. a. 1688. Callegarijeva je tvrdnja djelomično točna. U prvo vrijeme nakon turskih osvajanja šibenski su biskupi kao najbliži vjerojatno na neki način tamo vršili jurisdikciju, ali znamo da u 17. st. nije bilo tako, barem od 1613. do 1656.g.

43. Usp. Kosor, *nav. dj.*, str. 33.

44. Arhiv Prop., SOCG vol. 514, f. 230v.

45. Usp. Ritzler – Sefrin, *nav. dj.*, svez. V., str. 346.

živjela sve redovitijim životom. Polako je obnavljala svoje strukture i podizala iz ruševina crkve i kapele. Neprilika kojoj se više nije dalo doskočiti bila je u tome što je ostala premalena. Prema izvještaju biskupa *Mate Ivaniševića* iz 1720.g. na cijelom njezinu području bilo je svega četrdesetak sela, 17 čisto katoličkih i 28 što mješovitih, a što pravoslavnih. Svih katolika zajedno bilo je 2493. Visovački je gvardijan za župnike u svim tim selima predlagao samo tri franjevca. Ivanišević je uspio broj župa u biskupiji podići na pet.⁴⁶

Bijankovićevo gledište o korisnosti ujedinjenja i daljnjeg zajedničkog života skradinske i kninske biskupije, po svemu sudeći, bilo je ispravno. Ti su se krajevi po geografskom smještaju i privredno-ekonomskim uvjetima života tek neznatno razlikovali. Kroz povijest ih je pratila ista sudbina. Zahvaćale su ih velike povijesne promjene, ali istodobno su u svim tim krajevima vladale iste političke prilike, bilo isto etničko, konfesionalno i unutarcrkveno stanje, isti običaji, način života i mišljenja. U svemu tome znatno su se razlikovali od primorskih krajeva šibenske biskupije. Da je navedeno Bijankovićevo gledište prihvaćeno, bio bi to logički nastavak suživota tih biskupija u 17.st., kad su u njima radili isti visovački franjevci, a upravljao isti skradinski biskup. Da nije šibenski biskup Callegari tako uporno nastojao proširiti uistinu dosta skućeno područje svoje šibenske biskupije, vjerojatno bi tako i bilo. Skradinska se biskupija, i tako malena, voljom Svete Stolice i – i možda još više – Mletačke Republike, koja je postala njezinim izravnim skrbnikom (juspatronat), održala još više od jednoga stoljeća. Poznatom bulom pape Leona XII. „Locum beati Petri” iz 1828.g. konačno je i ona pridružena šibenskoj biskupiji.⁴⁷

SUMMARY

For the Catholic Church in the territory of Skradin–Knin, the transition from the Middle Age into the modern world caused a complete change, almost a cataclysm. Turkish raids from the end of the fifteenth century on and the final conquest which took place in the first quarter of the sixteenth century completely destroyed there once flourishing religious institutions. A great number of people ran off, moved away for good or were taken into Turkish captivity. Nevertheless, fertile valleys and clearings were not left without population. The Turks brought from the interior land Christian subjects, catholics and members of the Orthodox Church who continued to work the fields. The towns fortresses were settled also by the Moslems.

The Catholic Church in these parts survived thanks to the settled catholics and their preachers, the fiars, who had been already accustomed to very hard and troublesome life under the Turks. Through them even the native catholics could more easily habituate to the new, religiously mixed, environment. The bishops of Skradin whom the Holy Seat appointed again in the seventeenth century, after a longer break, contributed much to the consolidation of the Catholic Church.

46. Izvještaj donosi D. Farlati, *Illyricum sacrum*, vol. IV. (Venezia, 1769.), str. 33.

47. Latinski izvorni tekst i hrvatski prijevod te bule donosi: K. Jurišić, *Bula pape Lava XII „Mjesto bl. Petra” i Crkva u Hrvatskoj danas*: Kačić III (Split, 1970.), str. 102.–119.

Thanks to the report made by bishops Antun Matić (1613–1625), Tomo Ivković (1625–1633) and Pavle Posilović (1642–1656) and of the administrators Marijan Lišnjić (1673–1686) and Nikola Bijanković (1686–1698) we are able to speak more definitely about the church of these parts in the seventeenth century. Their reports mention some parishes and churches of that region which exerted their influence in the first half of the seventeenth century and gathered a large number of catholics. Even approximate data on the number of catholic families, on the number of the confirmed and of the priests are very precious to us. Compared to the data on the number of heterodox persons they give us almost real picture of the confessional and ethnical condition through more than hundred years after the great changes caused by the Turkish conquest. During the War of Candia (1645–1669) the Catholic Church suffered again great losses. It remained without bishops and almost without any priest (after the war Lišnjić found there only two friars!). New changes in population then occurred. The number of catholics was reduced. When during the War of Vienna (1683–1699) the great deal of this region came under the Venetian rule, a part of the former Knin diocese was annexed to that one of Šibenik. At that time the separation between the Knin and Skradin dioceses was considered unnecessary and unnatural. After the separation, the Skradin diocese became too small (2290 souls, 864 of whom were the „Greece rite”, according to Bijanković!), therefore it would have been better if it had been immediately annexed to the Šibenik diocese, what occurred considerably later (in 1828).